

- purposeful formation of a healthy research environment]. *Nauka ta naukoznavstvo*, issue 2, 3–11. <https://doi.org/10.15407/sofs2022.02.003> (in Ukrainian).
12. Pryhornyts'ka, O. (2017). Feykova informatsiya v sotsial'nykh media: vyyavlennya, otsinka, protydiya [Fake information in social media: detection, assessment, counteraction]. *Naukovi pratsi Natsional'noyi biblioteky Ukrayiny imeni V. I. Vernads'koho*, issue 48, 439–452 (in Ukrainian).
 13. *Reforming research assessment: The Agreement is now final* (2022). European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/reforming-research-assessment-agreement-now-final-2022-07-20_en
 14. Reznik, D. B. (2007). Conflicts of Interest in Scientific Research Related to Regulation or Litigation. *The Journal of Philosophy, Science & Law* (electronic journal), issue 7:1. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2700754/>
 15. Romain, P. L. (2015). Conflicts of interest in research: looking out for number one means keeping the primary interest front and center. *Current Reviews in Musculoskeletal Medicine* (electronic journal). URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4596167/>
 16. Ryzhko, L. V. (2020). Prohramno-tsil'ovi doslidzhennya: “vnutrishn'o” ta “zovnishn'o” oriyentovana nauka [Programmatic research: internally and externally oriented science]. *Nauka ta naukoznavstvo*, issue 3, 64–77 (in Ukrainian).
 17. Shamoo, A., Resnik, D. (2003). *Responsible Conduct of Research*. New York: Oxford University Press, 345 p.
 18. Sweet, P. L., Gifford D. (2021). The bad expert. *Social Studies of Science*, issue, 51(3), 313–338. doi: 10.1177/0306312720970282.
 19. Yegorchenko, I. (2022). Kak otsenit' ukrainskuyu nauku: chetyre vazhnyye veshchi [How to evaluate Ukrainian science: four important things]. URL: <https://zn.ua/science/kak-otsenivat-ukrainskuyu-nauku-chetyre-vazhnye-veshchi.html> (in Russian).
 20. Zhenchenko, M. (2016). Nova model' retsenzuvannya naukovykh publikatsiy u tsyfrovomu seredovyshchi [A new model of reviewing scientific publications in the digital environment]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsial'ni komunikatsiy*, 1, 169–172 (in Ukrainian).

Received 18.11.2022

Received in revised form 14.02.2023

Accepted 24.02.2023

DOI: 10.15421/272305

UDC 130.2: 355.1

А. В. Кіпенський, М. В. Смоляга

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
Харків, Україна*

ЛОГІКА РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ВІД ІНФОРМАЦІЙНОГО ДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

E-mail: kavkpi@ukr.net

ORCID: orcid.org/0000-0002-4589-092X

E-mail: 365mvs@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-3418-0420

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасного цивілізаційного розвитку, виявленню найважливіших пріоритетів, які мають сприяти успішній трансформації до планетарно-космічного рівня цивілізаційного устрою, подоланню сучасної цивілізаційної кризи та можливої загибелі суспільства. Метою написання статті є визначення певної моделі цивілізаційного розвитку, яка має відповідати майбутньому. У дослідженні використовуються методи

порівняльного аналізу сущого та належного, проектування з майбутнього. У процесі дослідження сучасного інформаційного суспільства виявляються його суперечності, аналізуються критичні зауваження його концептуальних засад з позицій Ф. Вебстера, Т. Роззака, К. Мея, Д. Тапскоппа, Ф. Махлупа, М. Пората, Е. Масуди, О. Тоффлера. Аналізується головний критерій інформаційного суспільства, згідно з яким «інформація стає головним ресурсом суспільного прогресу в усіх сферах життя». У процесі дослідження автори доходять висновку, що в сучасних умовах дійсно відбувається зростання потоків інформації, але потрібно враховувати, що насамперед збільшення обсягів інформації пов'язано зі зростанням наукового знання, що інформаційне суспільство лише створює передумови формування цивілізації інтелектуального творення, яка є необхідним етапом її трансформації до планетарно-космічного рівня.

Ключові слова: інформація, розвиток, інформаційне суспільство, цивілізація інтелектуального творення.

A. V. Kipenskyi, M. V. Smolyaga

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine

THE LOGIC OF THE DEVELOPMENT OF CIVILIZATION: FROM INFORMATION TO INTELLECTUAL SOCIETY

Abstract. The article is dedicated to the analysis of the contemporary civilizational development, identification of the most important priorities, which have to promote the successful transformation to the planetary-cosmic level of the civilizational system, overcoming the current civilizational crisis and the possible death of the society. The goal of this article is to determine a certain model of the civilizational development, that should consort with future. The comparative analysis methods of existing and proper, and projection from the future, are used in this research. In the process of this study of the modern information society, its contradictions are identified and critical remarks of the conceptual principles from the standpoints of F. Webster, T. Roszak, K. May, D. Tapscott, F. Machlup, M. Porat, Y. Masuda, A. Toffler are analyzed. The main criteria of the information society is also analyzed, according to which «the information is becoming the main resource of the social progress in every field of life», its the most important characteristics are considered, which should contain «objective and subjective measurement of information», the quantity and quality of this information, truthful or fake, essential and non-essential information. In conclusion, it is impossible to separate the exact informational from non-informational segments of economy. Certain myths of information society are criticized, according to which its development is automatically leading to democracy and giving the equal access to information. The real threats of the information society are determined: the total control over people's life and work, the virtualization of life and «loss» of the real world, the creation of an information concentration camp. The authors come to a conclusion, that information flows are growing in present-day conditions, but one has to consider, that foremost this is increasing of the amount of information, which reflects the development of scientific knowledge. Other traits of modern society are also revealed, and they attest the constant process of its intellectualization. Attention is paid to the formation of «cognitariat», the presence of which indicates that the main role in modern society belongs to scientific activity. The very fact of setting up an institute of continuous education is being comprehended. Based on such arguments, the authors come to a conclusion, that information society creates only preconditions for the formation of civilization of intellectual creation, which is a necessary stage of its transformation to the planetary-cosmic level. There are three stages in the formation of intellectual civilization: the civilization of existence, civilization of enrichment and civilization of intellectual creation. It is easy to make a conclusion that there is a need to for further intellectualization of society, especially in its educational field.

Keywords: information, development, informational society, civilization of intellectual creation.

Вступ. Майбутнє завжди очікувалось як найвища точка суспільного та наукового прогресу, як певне ідеальне суспільство. Сьогодні ми розуміємо, що сучасний етап розвитку цивілізації є критичною точкою трансформації цивілізації до планетарно-космічного рівня розвитку. Мабуть, більшість цивілізацій у Всесвіті гине саме на цій стадії внаслідок складності перехідного періоду: зростає потреба в ресурсах і енергії,

кількість їх у невідновлюваному вигляді скорочується, загострюється боротьба як на регіональному, так і на глобальному рівні. Аналізуючи характер сучасного цивілізаційного розвитку, американський філософ і астрофізик М. Каку зазначав: «Від того як ми вирішимо проблему світових воєн, розповсюдження ядерної зброї, релігійних та етнічних конфліктів, залежить створення чи руйнування основ цивілізації...» [10, с. 402]. Складність цивілізаційних трансформацій на шляху до організації вищого рівня бачить і автор праці «Третя хвиля» американський філософ О. Тоффлер: «Перехід від цивілізації першої хвилі до цивілізації другої хвилі був однією з найкривавіших драм з війнами, голодом, вимушеними міграціями, державними переворотами і лихами. Зараз ставки набагато вищі, часу менше, прискорення йде швидше, небезпеки ще більше» [38]. Цивілізація, яка внаслідок свого розвитку набуває статусу планетарно-космічної, має визначити свій сенс, справжні перспективи розвитку, щоб забезпечити власне майбутнє.

Мета, предмет та завдання дослідження. Мета дослідження – визначення реального змісту цивілізаційного розвитку. Предмет дослідження – аналіз сучасного інформаційного суспільства. Завдання дослідження: аналіз характеру цивілізаційного устрою, в якому ми живемо, визначення специфіки нашого сучасного інформаційного (цифрового, кібернетичного) світу, пошук найважливіших тенденцій, які сприятимуть успішній цивілізаційній трансформації до вищих рівнів соціально-економічного устрою.

Джерела. Характеризуючи зміни, що відбулися в цивілізаційному розвитку нинішнього століття, сучасні автори зазначають: «Формується новий світ, який дивує людину можливостями, що відкриваються, можливістю набуття новим рівнем свободи: владою над відстанню, миттєвим контактом із суб'єктом, що перебуває на іншому континенті, можливістю доступу до інформації, відповіддю майже на будь-яке запитання, що заволоділо нашою свідомістю» [26, с. 321]. Про можливість швидкодійних засобів зв'язку та вплив на світ сучасних засобів масової інформації в 1962 році написав М. McLuhan у знаменитій роботі «Галактика Гутенберга» [19]. М. Hilbert вказує, що цифрові технології вплинули не тільки на економіку та освіту, але й на охорону здоров'я, діяльність уряду, характер сучасних війн, рівні розвитку демократії [8]. Професор Гарвардського університету Д. Белл у праці «The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting» робить висновок про те, що інформаційне суспільство створює своєрідну «соціальну нішу» для майбутнього суспільства, відсунувши індустріальну економіку на другорядні позиції [1].

Автором терміна «інформаційне суспільство» вважається американський економіст Ф. Махлуп, який 1966 року вперше вжив його в праці «Виробництво і застосування знання в США» [17]. Естафету дослідження нової інформаційної реальності ухвалили японські дослідники. 1988 року Е. Масуда пише знамениту роботу «The Information Society as Post-Industrial Society», де розглядає можливість благотворного впливу інформаційних технологій на демократизацію суспільства, тому що влада, на його думку, разом з інформаційними ресурсами зосереджується в руках усіх членів суспільства [18]. Своєрідний результат оформлення концепції інформаційного суспільства підбив М. Кастельс. Характеризуючи ці інноваційні зміни світу, що вступив у 21 століття, він зазначає: «Сталося таке: процеси економічних, політичних та культурних змін були посилені та збільшені надзвичайно могутніми інформаційними технологіями, через що за останні 20 років змінився світ загалом» [14, с. 21].

Однак серед дослідників все більше ставиться під сумнів доводи такого порядку. Уже на межі століть виходить книга Д. Тапскотта, в якій він аналізує не лише плюси, але й мінуси епохи мережевого інтелекту [37]. Стає очевидною марність як спроб демократизації на основі інформаційних технологій, так і заміни інформаційними технологіями сучасної індустрії та сільськогосподарського виробництва. Навіть головний критерій оформлення нового світу, де інформація розглядається як головний ресурс суспільства, піддається сумніву. Британський соціолог Frank Webster, автор відомої книги «Theories of the Information Society», яка дещо випередила свій час (була видана у 1995 році та перевидана у 2014 році), пише про те, що більшість людей, на

його думку, рано чи пізно запитують себе: що являє собою суспільство у світі, в якому ми живемо? Бажають осмислити те, що відбувається в навколишньому світі, нарешті прагнуть відповісти на запитання: «Куди ми йдемо?». Він вважає, що шукати відповіді на ці запитання – це грандіозне завдання, досить жити в плутанині несумісних уявлень про світ [39]. Слід зазначити, що така точка зору завоює прихильників і в нашій країні [26]. Віддаючи належне аналітичній діяльності перших філософів нової інформаційної ери, таких як: Енедзі Масуда, Данило Белл, Олвін Тоффлер, – які намагалися сконцентрувати увагу громадськості на інноваційних моментах нового суспільства, можна зробити висновок про те, що термін «інформаційне суспільство» не тільки не зовсім коректно відображає реальність, але й ускладнює пошук моделей майбутнього, і тому необхідно «проаналізувати тенденції розвитку цивілізації, усвідомити та зрозуміти наш новий світ, дати відповідь на запитання: “Який він?”» [26, с. 322].

Підаючи критиці основи теорії інформаційного суспільства, Frank Webster пише: «Читаючи літературу про інформаційне суспільство, просто дивуєшся, наскільки велика кількість авторів, які оперують неопрацьованими визначеннями предмета» – та ставить питання про сенс головного терміна – «інформація», аналізує, які форми вона може прийняти та як вона дійсно впливає на соціальні, економічні та політичні відносини [39]. У цьому контексті важливо звернутись до висновків М. Моїсеєва, який розрізняв «інформацію взагалі», як ту, що відображає характер світу, що постійно змінюється, перебуває в постійному розвитку, від «інформації для суб'єкта», «який потребує інформації, що відображає інтереси та мету конкретного індивіда» [27, с. 49]. Цікавим є й загальний висновок М. Моїсеєва, який явно суперечить фундаментальній настанові інформаційного суспільства: «Інформація сама по собі нічого не варта і нічого не означає» [27, с. 50]. Фактично дотримуючись такої ж логіки, F. Webster ставить питання про поділ інформації на ту, яка має розглядатися в контексті результату діяльності інформаційних систем, та ту, яка ще до появи цих інформаційних систем використовувалась у суто виробничих завданнях. Він фактично піддає критиці основний принцип, за яким відрізняють інформаційне суспільство від усіх попередніх етапів цивілізаційного розвитку: інформація стає головним ресурсом суспільного прогресу в усіх сферах життя. F. Webster констатує той факт, що майже неможливо здійснити такий розподіл: «Зрозуміло, що ІР в нафтохімічній компанії займається інформаційною діяльністю, але як виокремити її частку у виробництві всієї компанії?» Якщо обрати інший критерій – відокремити виробничу інформацію від інформації для прийняття інтелектуальних управлінських рішень, то вже «дуже важко зрозуміти, куди, наприклад, слід віднести роботу оператора контрольних комп'ютерних систем або виконання управлінських функцій, які є невіддільним елементом виробництва» [39]. Неможливе також диференціювати якісні та кількісні ознаки інформаційного суспільства, тому, на його думку, ми можемо опинитися в суспільстві, де інформаційна діяльність має велику питому вагу у ВВП (валовому внутрішньому продукті), однак з точки зору розвитку економічного, суспільного і політичного життя серйозної ролі не відіграє.

У цьому плані доречно згадати праці Ф. Махлупа і М. Пората, у яких автори спробували диференціювати галузі, виділити інформаційні та неінформаційні їх елементи. Фріц Махлуп як інформаційні галузі виділив освіту, право, видавничу справу, засоби інформації та виробництво комп'ютерів [17]. Марк Порат виділив первинний інформаційний сектор економіки, який має певну ринкову вартість, і вторинний, який важче піддається точній оцінці, що включає інформаційну діяльність усередині компаній і державних установ. Далі Порат проаналізував національну економічну статистику США і дійшов висновку, що майже половина ВВП держави пов'язана з цими двома секторами, а отже, США є інформаційним суспільством [30].

Frank Webster, однак, наводить такі заперечення: ні Махлуп, ні Порат не запроваджують критерії, які б дозволили об'єктивно відрізнити інформаційну галузь від неінформаційної. Так, Махлуп зараховує до «галузі знання» створення інформаційних будівель, проте будівля, що пов'язана з інформаційною діяльністю, може використовуватись і для інших цілей. Крім того, виникає проблема: статистика, на якій

грунтувалися Махлуп та Порат, дає уявлення про кількісні показники інформаційного суспільства, залишаючи осторонь якісні. Наприклад, чи можна порівняти економічну цінність мільйонних тиражів «жовтої» преси з тисячними тиражами серйозних аналітичних видань? Відсутність у дослідженнях теоретиків інформаційного суспільства розроблених критеріїв, що дозволяють відстежити якісні зміни в інформації, яка циркулює сьогодні, є, як вважає Frank Webster, одним із найсерйозніших недоліків [40].

Таких прикладів ситуацій абсурду, куди заводять прагнення розглядати інформацію в її універсальному сенсі та відкидати її значення для суб'єкта, про яке писав М. Моїсеєв, F. Webster наводить чимало та розподіляє аналітиків так званого інформаційного суспільства на дві течії. До першої він відносить адептів інформаційного суспільства – теоретиків постіндустріалізму (Д. Белл і його послідовники), постмодернізму (Ж. Бодріяр, М. Постер, Ж. Ліотар та ін.), гнучкої спеціалізації (М. Пайор і Ч. Сейбл, Л. Хіршхорн), інформаційного способу розвитку (М. Кастельс). До другої течії він відносить прихильників погляду на інформатизацію як на продовження раніше встановлених відносин, тобто дослідників, які ставлять під сумнів головний критерій нового суспільства, в якому інформація розглядається як головний ресурс. Це теоретики: неомарксизму (Г. Шиллер), регуляційної теорії (М. Альєта, А. Липиця), гнучкої акумуляції (Д. Харві), рефлексивної модернізації (Е. Гідденс), публічної сфери (Ю. Хабермас, Н. Гарнем). Представники цієї течії більш критично ставляться як до критеріїв виділення інформаційного суспільства, так і до його негативних наслідків, і саме їх висновки необхідно враховувати при аналізі сучасного суспільства.

Не менш важливими є дослідження американського філософа Теодора Роззак (Theodore Roszak), який також зробив певний внесок у критичне осмислення інформаційного суспільства. Він вважав, що розгляд інформації як суто «кількісного показника статистичних вимірювань, кількісного виміру комунікативних обмінів, певної однорідної маси, спричиняє розмивання якісних відмінностей (чи корисна інформація? правдива вона чи помилкова?) – ці якісні й суттєві характеристики предмета статистичних досліджень до уваги не беруться» [31, с. 11]. Отримавши страхітливі цифри інформаційної діяльності та пішовши від якісних відмінностей, теоретики інформаційного суспільства стверджують, що ці тенденції якісно змінять наше життя, створять певний «культ інформації». Вони роблять на цій підставі необґрунтовані висновки про суспільство взагалі, його глибоку трансформацію життя. Роззак називає таку маніпуляцію свідомості «міфологією інформаційної балаканини»: термін приховує відмінності, а нас намагаються переконати, зваливши всю інформацію в один великий горщик, ніби його вміст – еліксир життя, а не малоїстівне вариво. «Для теоретиків інформаційного суспільства, – вказував Роззак, – абсолютно не важливо, передаємо ми факт, судження, глибоке вчення, високу істину або брудну непристойність» [31, с. 14]. І дійсно, якщо ми звернемося до розуміння інформації видатним дослідником інформаційного суспільства Махлупом, то побачимо, що він фактично не розрізняє терміни «інформація» та «знання». Він пише: «Я пропоную позбутися дублювання знань та інформації... Є ті, хто наполягає на розрізненні «інформації» та «знання», наприклад, вказуючи, що «інформація» належить до дії або процесу, за допомогою якого знання (або сигнал, повідомлення) передається». Науковець пропонує протиставити «знання», або «контекстуальне знання», яке «висвітлює основну причинно-наслідкову структуру певної сфери операцій» з «інформацією» [17, с. 8]. Махлуп визначає «інформацію» як «знання, передані іншими або отримані шляхом особистого вивчення та дослідження», або альтернативно як «знання про особливу подію, ситуацію тощо» і навіть як «міру вашої свободи вибору, коли ви вибираєте повідомлення» [17, с. 8].

Сучасний англійський дослідник почесний професор, доктор філософії Школи інформаційних технологій Каліфорнійського університету в Берклі Майкл Бакленд у своїй книзі «Інформація та суспільство» висловлює ідею, що кожне суспільство є «інформаційним суспільством»; «неінформаційне суспільство» було б суперечністю. Слід зазначити, що аналогічно критиці інформаційного суспільства М. Кастельс стверджує, що не можна називати одне суспільство «товариством знань», а інше – ні.

Зрештою, без накопичення знань, без розвитку техніки неможливе нормальне функціонування будь-якого суспільного устрою, чи то у ХХ, чи у Х столітті. «Зрозуміло, знання та інформація є критично важливими елементами в усіх способах розвитку, оскільки процес виробництва завжди заснований на певному рівні знань та на обробці інформації» [4, с. 39].

Але, на думку М. Бакленда, перехід від усного й жестового спілкування до документів і ширшого використання документів завдяки новим технологіям зробили наше суспільство особливо інформаційно інтенсивним. Водночас він стверджує, що інформація може розглядатись як процес і як річ, може бути інтерпретована по-різному від людини до людини на основі досвіду цієї особи, може включати і галузь людських знань [4]. Отже, розгляд інформації як частини знань не зовсім коректний, бо та інформація, яка використовується в інтернеті, не є тільки знаннями. Більш того, вона містить не тільки інформацію, яка вимагає перевірки й доказу, але й певні, «шуми інформації», дезінформацію. Не випадково у визначенні інформаційного суспільства, яке робить Jacob Soll, виділяються не лише такі суттєві ознаки, як: використання, створення, розповсюдження та інтеграція інформації, але й маніпулювання інформацією [35].

Критичне ставлення до інформаційного суспільства демонструє і британський дослідник Кристофер Мей. У праці «Інформаційне суспільство. Скептичний погляд», він акцентує на дослідженні негативних моментів сучасного інформаційного суспільства, виділяє аспекти, які характеризують такі його негативні прояви:

- поділ інформаційного суспільства «за принципом приватної інтелектуальної власності», прагнення привласнити наукові та інформаційні ресурси, зростання нерівності серед «інфобагатих» та «інфобідних»;

- прагнення контролювати та володіти знаннями, відчуження працівника від результату діяльності, зростання технологічного безробіття, що викликає майже містичний страх серед робітників;

- тенденція до посилення контролю за роботою та життям робітників у позаробочий час, зі збільшенням ризику бути звільненим через нюанси свого приватного життя [22].

Слід зазначити, що угорський дослідник Ласло Карвалікс виступив зі спробою нового осмислення концепції інформаційного суспільства і певною критикою F. Webster. Якщо у 2007 році він ставить перед собою завдання дати відповідь на запитання: «Інформаційне суспільство – що це таке?» [12], публікуючи статтю про значення, історію та концептуальну основу інформаційного суспільства, то у 2010 році переходить до іншого питання: «Як захистити оригінальні багатокритеріальні теорії інформаційного суспільства?» [13]. Визнаючи той факт, що у професійній та науковій літературі на тематику інформаційного суспільства не сформульовано узгоджених визначень та інтерпретацій сутності інформаційного суспільства, склалася ситуація хаотичності у формуванні її проблематики. Карвалікс запропонував відійти від сприйняття інформаційного суспільства як набору різноманітних властивостей, а визначати його для позначення новітньої стадії соціальної історії, як складну модель соціоекономічного суспільного комплексу, як певну сукупність трьох видів описів (narratives): «великого опису» на макрорівні в контексті цивілізаційної теорії, «малого опису» на мезорівні в контексті теорії розвитку; «мініюпису» на мікрорівні в контексті практики та проявів, які тісно пов'язані, доповнюючи один одного при аналізі окремих аспектів інформаційного суспільства [13]. На основі таких висновків Ласло Карвалікса, ми можемо поставити запитання: «Що ж таке інформаційне суспільство?». Вочевидь, це певна теоретична модель, яка використовується для опису нового етапу суспільного розвитку, який бере початок від інформаційно-комп'ютерної революції, ери впровадження інформаційних та комунікаційних технологій та їх поступової трансформації в імітаційні моделі управління розвитком суспільства і біосфери. Таке розуміння інформаційного суспільства вимагає подальшого аналізу цивілізаційного розвитку, відмови від сформованих стереотипів і детального осмислення інформаційного суспільства як мережевого, технотронного та цифрового у філософському аналізі його новітніх технологій, поєднуючи його з

аналізом цивілізаційного розвитку, логіку якого вже не можна буде охарактеризувати концепціями масового споживання та постіндустріального суспільства.

Аналізуючи сучасну практику функціонування інформаційного суспільства, його вплив на життя людини, сучасні дослідники звертають увагу на загрозу створення інформаційного концтабору, віртуалізації власного життя людини. Так, Є. Беляєва, розглядаючи проблеми етичного регулювання в цифровому суспільстві, попереджає про негативні моральні наслідки диджиталізації світу. У планетарному аспекті відзначається «жорстке соціальне розшарування тих країн і народів, які будуть причетні до нових технологій, і тих, хто виявиться з них виключеним» [2, с. 75]. Соціальне життя в цифровому суспільстві несе в собі загрозу тоталітаризму, що, на думку Є. Беляєвої, «іде як від авторитарних урядів, так і від трансконтинентальних корпорацій, що стежать за кожним кроком користувача з метою власного збагачення» [2, с. 80]. На мікрорівні соціального буття актуальним видається проблема біомедичної етики в ситуації, коли «дистанційне лікування ризикує абстрагуватися від реальних страждань пацієнта, перетворитися на лікування абстракції, а не людини» [2, с. 78]. Ставиться завдання формування прикладної етики цифрового світу, що з'єднає біоетику, інженерну етику, етику бізнесу і політичну етику в єдиний комплекс. Інфоетика вільної глобальної комунікації є перспективною сферою формування нової планетарної етики в умовах подальшої інформатизації всіх аспектів життя суспільства.

Дослідження, проведене Національним управлінням телекомунікацій та інформації США, визначило, що розрив між людьми більш освіченими і менш освіченими у використанні комп'ютерів та доступі до інтернету збільшився відповідно на 7,8% та 25%, що ті, хто має вищу освіту, у 10 разів частіше мають доступ до інтернету на роботі проти тих, хто має лише середню освіту. Karen Mossberger використовує поняття «цифровий громадянин», що вже дає підстави розрізняти людей стосовно їх участі в політиці і у вирішенні важливих соціальних питань на підставі можливості бути користувачами комп'ютера та ефективно користуватися інтернетом. Виникає поняття цифрова прірва – розрив між цифровими громадянами та нецифровими громадянами [28]. О. Гомілко пише про такі наслідки використання інформаційних технологій, впливу цифрового суспільства в соціальному і політичному житті, як: «мракобісся, втрата статусу розумної істоти, схильність до фейків, до політичного популізму та ціннісного релятивізму» [9, с. 5].

Нещодавнє опитування показало, що підлітки та молодь проводять більше часу в інтернеті, ніж за переглядом телевізора. Це викликало побоювання щодо того, як використання інтернету може вплинути на когнітивні можливості. Повідомлялося, що підлітки проводять в інтернеті до дев'яти годин на день, причому переважно більшість цього часу проводять на сайтах соціальних мереж з мобільних пристроїв, що сприяє легкості доступу для молоді. «Комп'ютери відводять нас, – зазначає І. Севбо-Белецька, – від живої дійсності» [32, с. 98], А. Зеліченко говорить про «закритість від зовнішнього світу» [41, с. 223]. В. Штанько говорить про зниження цінностей людського життя, внаслідок тотального занурення свідомості у віртуальний простір [33, с. 8–9].

Сучасні дослідники по-різному оцінюють вплив інформаційних технологій на психіку людини. Якщо В. Карпенко розглядає явища «віртуалізму» як «переорієнтування особистості з реальних життєвих вражень і проблем на віртуальний світ» та «інтернет-залежності», коли «суб'єкт надає перевагу інтернет-діяльності перед роботою, навчанням, відносинами з людьми в «основній» реальності, турботою про власне здоров'я [11, с. 253], аналізує вплив «техноінтелектуальних жорстоких ігор» на «зниження когнітивної активності мозку та можливості адекватної оцінки наслідків реального насильства» [8, с. 255], то С. Некрасов та З. Макатов роблять більш загальний висновок про те, що «інформаційне суспільство не є безпроблемною та позитивною реальністю, а розкриває новий рівень духовно-моральних глухих кутів та суперечностей, яких не знали попередні епохи..., де людина виявляється полоненою середовищем, перетворюючись на машину для переробки інформації» [29, с. 188].

Підбиваючи підсумки аналізу дослідження авторами основ сучасної цивілізації, яку прийнято вважати інформаційним суспільством, зазначимо, що вони поділяють думку про те, що ця цивілізація не сприяла ні розвитку демократії, ні створенню умов щодо повноти самореалізації особистості, ні вирішенню глобальних проблем сучасності. Від романтичного, повного надій позитивного настрою та оптимістичного розрахунку на краще майбутнє сучасні дослідники все більше схиляються до критики інформаційного суспільства в тому вигляді, в якому воно існує тепер. У пошуку моделей цивілізаційного устрою сучасні дослідники все більше схиляються до розгляду цивілізації, яка б мала антропогенний характер розвитку, давала б можливість людині повніше розкрити свій творчий та інтелектуальний потенціал [5].

Основний матеріал і результати. Проаналізувавши досить суперечливі погляди на природу сучасного суспільства, ми повинні дати відповідь на запитання: чи дійсно ми не маємо якісного стрибка в розвитку суспільства на зламі сторіч? Чи може інформація розглядатись як головний критерій створення нового цивілізаційного устрою? Вочевидь, ми дійсно маємо справу зі зростанням обсягів інформації. Але нас не цікавлять, ні так звані шуми інформації, які формуються та розповсюджуються ЗМІ («Галактикою Гутенберга»), ні нескінчене зростання мереж інфосфери суспільства, які трансформують та переформовують репродуктивну інформацію. Але, ми є свідками того факту, що у світі безперервно зростає кількість наукових знань, які збільшуються в математичній прогресії. Це певний інтелектуальний капітал, який може бути застосований для подальшого розвитку цивілізації. Але це не стільки інформація, яку за власною ознакою необхідно десь зберігати й комусь передавати, скільки це цінний інтелектуальний продукт, який ми маємо використовувати в інтересах людини в економічній, соціальній, політичній, екологічній та інших сферах життя.

Розглянемо як приклад аналітичних процесів використання інформації та інформаційних технологій для покращення стану технічного забезпечення закладів охорони здоров'я України [15]. Процес технічного оновлення медичних закладів умовно можна поділити на три етапи: розробка виробів медичної техніки, постановка їх на виробництво та безпосереднє виробництво цих виробів.

На першому етапі інформаційні технології слід застосовувати для проведення відповідних розрахунків, моделювання процесів, конструювання вузлів та блоків, підготовки програмно-математичного забезпечення, оформлення конструкторської та експлуатаційної документації.

Другий етап створення нової медичної техніки передбачає виготовлення дослідних зразків та всебічне їх випробовування. На цьому етапі інформаційні технології можуть бути використані для проведення експериментальних досліджень зразків медичної техніки, оформлення та аналізу результатів цих досліджень.

На третьому етапі застосування інформаційних технологій доцільно безпосередньо у процесі виробництва, а це станки з числовим програмним управлінням для виготовлення відповідних деталей, блоків та друкованих плат, роботи-маніпулятори для складання окремих вузлів, прилади для контролю якості готової продукції та ін.

Застосування інформаційних технологій на всіх етапах технічного оновлення медичних закладів дозволяє суттєво скоротити його терміни, але при цьому не менш важливим є реалізація і самої медичної техніки з використанням цих технологій або їх елементів. Такий підхід дозволяє забезпечити високу якість виробів медичної техніки завдяки широким функціональним можливостям, підвищеній вірогідності інформації про стан пацієнта, точному дозуванню параметрів впливу для його нормалізації, поліпшенню умов користування, підвищеній надійності, можливості проведення модернізації лише шляхом корегування програмного забезпечення [16]. Таким чином, як на стадії розробки сучасних інформаційних технологій, так і на стадії їх впровадження здійснюється інтенсивна інтелектуальна праця, де інформація є лише засобом та кінцевим показником якісних параметрів інтелектуальної діяльності.

Якщо інформація, яка дійсно змінює світ, – це плід колективного інтелекту людства, чому ми продовжуємо називати таке суспільство інформаційним, а не інтелектуальним?

Ми фактично підтверджуємо, що суспільство, в якому ми існуємо, є інтелектуальним, коли стверджуємо, що сучасна економіка є економікою знань, хоча знання – це лише кінцевий продукт інтелектуальної діяльності. Життя ж сучасного суспільства в умовах посткласичної науки, яка має справу з відкритими складними системами, які здатні до самоорганізації, перебуває в постійному полі інтелектуальної діяльності:

- постійного створення нових теорій, які перебувають у стані війни з попередніми та радикально змінюють світогляд людини;
- створення кардинально нових технологій, які оновлюють світ;
- безперестанного проведення наукових досліджень, збору наукової інформації, проведення експериментів;
- створення постійних імітаційних моделей, які відображають різноманітні спектри сучасного світу.

Сучасне суспільство живе інтелектуальним життям, це і є інтелектуальне суспільство. Про те, що сучасне суспільство має інтелектуальний характер, говорять і самі теоретики інформаційного суспільства. Так, Е. Масуда у книзі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» робить висновок про те, що комп'ютерна технологія майбутнього суспільства призначена для того, щоб замістити або значно посилити розумову працю людини [18]. За словами Ф. Webster, саме характер інформації змінив наш спосіб життя. Те, як ми поводимося, зосереджено саме на теоретичних знаннях [39]. Тому майбутнє суспільство має бути не інформаційним, тобто спрямованим суто на розвиток інформаційно-комунікаційних засобів спілкування, а інтелектуальним – спрямованим на розвиток колективного інтелекту, інтелектуальних систем, в яких буде забезпечена плідна співпраця штучного та людського інтелекту на основі суттєвої трансформації сучасної інфосфери, формування імітаційних засобів біосферних процесів, управління середовищем існування, включаючи формування ґрунтів та ландшафту планети, управління кліматом, популяціями існуючих видів тварин. Така трансформація інфосфери відповідає поглядам сучасних дослідників, які вже сьогодні вважають, що сучасне «інформаційно-комунікаційне середовище, віртуальний світ, за всіх його можливостей, – це лише допоміжна сфера, яка в ідеалі мала б служити важливішим завданням, пов'язаним із вирішенням проблем реального світу» [33, с. 106].

Таке суспільство, на думку О. Тоффлера, має бути спрямованим на формування когнітаріата (від англ. *cognitive* – пізнавальний), соціальної групи, що активно використовує знання, нового класу в сучасному суспільстві, який приходить на заміну пролетаріату індустріальних суспільств; основною характеристикою якого стане виробництво знань [38]. Інтелектуальність розглядається вже ні як характеристика окремих видів діяльності, а як стиль та справжній спосіб буття особистості [24]. Створюючи інтелектуальне суспільство, людство поступово відходить від порожнечі та безглуздя в житті та мистецтві, неприпустимим стає маніпуляція свідомості у ЗМІ. Закінчується епоха постмодерну, її змінює час неомодерну, який є синтезом інтелектуальності та гнучкості, дивергентного мислення.

Розвивається система безперервного навчання, яка є яскравим свідченням інтелектуалізації суспільства. Дон Тапскотт опублікував книгу «Електронно-цифрове суспільство: плюси і мінуси мережевого інтелекту», де він робить висновок: стрімкі темпи оновлення знань вимагають постійної перепідготовки [37]. В електронному суспільстві переглядається саме уявлення про навчання, зв'язки навчання з трудовою діяльністю і повсякденним життям: інформаційне суспільство ґрунтується на розумовій праці, отже робота все тісніше переплітається з навчанням, яка перетворюється на довічне заняття.

Формування інтелектуального суспільства реалізує ідею та мрію великого Сократа, який вважав, що знання врятовують світ. Світло розуму має ґрунтуватись на принципах «інтелектуальної чесності», про яку писав Томас Метценгер [21], а також на ідеалах нової, інтелектуально-моральної духовності [25]. Мабуть, тоді здійсниться суттєва духовна трансформація людства, безумовно, здійсняться мрії Е. Масуди про суттєву

демократизацію нового суспільства [18]. Важливо усвідомити той факт, що сучасне інформаційне суспільство в тому вигляді, в якому воно існує сьогодні, – не кінцевий варіант і ідеал суспільного розвитку, а лише певний матеріал, певне підґрунтя, з якого ми маємо формувати власне майбутнє. Ще американський письменник-футуролог Дж. Мартін вважав, що інформаційне суспільство слід приймати не в буквальному сенсі, а розглядати як орієнтир, тенденцію змін. Цю думку поділяв і О. Тоффлер, який зазначав, що «народжується цивілізація, яка в усьому буде іншою...», і людство має відкинути всі застарілі стереотипи, щоб передбачити образ майбутнього. Він писав: «Якщо ми ... поставимо своєю точною метою створення абсолютно нових інститутів і конституцій для наступного покоління, ми можемо проявити щось набагато більш потужне, ніж енергія, – колективну уяву» [38]. Головний орієнтир роботи цієї уяви – це необмежений розвиток інтелекту, який дасть можливість вирішувати завдання, про які ми вже говорили: освоєння світового океану та найближчого космосу, управління кліматом та розвиток штучного мислячого інтелекту. Інтелект нової цивілізації має поширюватися на духовну сферу та сприяти гуманістичному розвитку в контексті інтелектуально-моральної духовності, сприяти гармонізації антропо-інфо-техно-екосфери суспільства.

Інтелектуальна цивілізація розвивається за загальними принципами інтелекту, який завжди є критерієм адаптації системи до умов виживання, з метою накопичення необхідних ресурсів та енергії, які не допускають ентропійних процесів. Тому якщо ми розглядаємо поняття «цивілізація» в її еволюційному аспекті, «як синонім прогресу для позначення характеру та спрямованості розвитку світової людської історії» [27, с. 8], то за станом інтелектуальної зрілості, здатності до виживання, реалізації інтелекту в практичній діяльності, ми можемо виділити такі рівні її розвитку:

I. Цивілізація існування (Civilization of existence – CE) – це цивілізація стародавнього світу та середньовіччя, яка створюється на основі інтелектуалізації засобів праці та має мету – забезпечення виживання людини як члена сім'ї та представника певної народності, етнічної групи, спрямована на формування натурального господарства, особисте споживання та мінімальний розвиток ринкового господарства, суспільних моральних та правових норм, формування людського в людині на основі катарсичної духовності, методів релігійного духовного впливу, фізичного покарання і примусу, освоєння найближчого природного світу, формування перших технічних засобів праці.

II. Цивілізація збагачення та розвитку (Enrichment and development civilization – EDC) – цивілізація, яка формується в епоху Відродження та Нового часу, створюється на основі застосування та розвитку інтелектуальних технологій, спрямована на підкорення природи, накопичення матеріальних ресурсів та багатств, формування світової економічної системи та ринкового господарства, формування людини масового споживання, розвиток науки і техніки, інформаційних засад суспільства, інноваційної духовності, спрямованої на саморозвиток особистості, розгляд свободи як умови розвитку, застосування гнучких методів управління (податки, реклама), примус закону, маніпуляція свідомості.

Прагнення до накопичення має певне виправдання. З одного боку, це прагнення народжується в процесі тривалої боротьби людства за виживання, в процесі якої всі суспільні утворення змогли зберегти себе в боротьбі з природними умовами існування, нескінченними війнами з іншими народами. З іншого боку, це прагнення відображає індивідуальну стратегію існування в умовах конкуренції: певне накопичення знижує ризики банкрутства. Тому не тільки в релігійних уявленнях про райське життя (особливо в юдаїзмі та ісламі), сказаннях (стали жити-поживати та добра наживати), але навіть у головному принципі комуністичного облаштування життя закладений принцип «від кожного за здібностями, кожному за потребами», який є загальним принципом цивілізації цього типу. Але слід також зазначити, що внаслідок технологічного розвитку та підвищення рівня життя прагнення до масового споживання стає самоціллю, формується так звана людина маси, яка втрачає інтерес та волю до справжнього життя.

Виникає цивілізація, яка, на думку О. Шпенглера та М. Бердяєва, вбиває культурні творчі засади, «прометеївський дух людини».

Створення технотронного суспільства, де, на думку автора цієї концепції З. Бжезінського, відбувається взаємне збагачення цифрових технологій і високих технологій у промисловості, дає людині історичний шанс позбавитися від ролі машини в контейнерному виробництві та стати володарем світу, сконцентрувати власні сили на творчій інтелектуальній діяльності [3]. Цікавим у цьому аспекті є розгляд концепції подальшого інформаційного розвитку Л. Грініна. Він пропонує таку модель історичного розвитку. Перша фаза інформаційно-наукового принципу виробництва мала місце з 1950-х до середини 1990-х років, коли спостерігався енергійний розвиток інформаційних технологій та початок економічної глобалізації. Друга фаза почалася в середині 1990-х років у зв'язку з розробкою та широким розповсюдженням зручних у використанні комп'ютерів, комунікаційних технологій тощо. Це продовжується аж до сьогодні. Третя фаза, на думку Л. Грініна, може розпочатися приблизно у 2030–2040-х роках. Це позначатиме початок другої фази інформаційно-наукової революції, яка, на його думку, може стати революцією «системи управління», тобто величезним розширенням можливостей цілеспрямовано впливати та спрямовувати різні природні та виробничі процеси [7].

Сучасна революція в системі управління, формується на основі розвитку її нової концептуальної бази та різноманітних інноваційних думок. До них можна віднести розуміння А. І. Субетто інтелекту, як методу управління суспільства своїм майбутнім, розгляд М. М. Моїсеєєвим сучасної інформаційної та комп'ютерної техніки, як перспективних імітаційних систем, здатних у майбутньому контролювати стан біосфери. Важливим є сприйняття моделі майбутнього суспільного устрою. Так у М. Каку – це цивілізація 1 типу, де людина буде здатна отримувати космічну енергію, управляти кліматом планети та здійснювати терраформацію ландшафту [10], концепція антропогенного суспільства, в якому будуть формуватися умови щодо повної реалізації творчих сил людини

Подальший розвиток суспільства, безумовно, пов'язаний з розвитком інтелектуальних та моральних якостей людини, реалізацією стратегії творення, концепції управління середовищем існування та глобального управління [23; 25]. Якщо інтелект та прагнення до творення є складниками створення цивілізації майбутнього, де сама цивілізація проявляє себе, як «спосіб існування людського Розуму у Всесвіті» [20, с. 8], то, безумовно, наступна цивілізація має бути цивілізацією творення [23].

III. Цивілізація інтелектуального творення (The Civilization of Intellectual Creation – CIC) та керованого управління майбутнім формується на основі інтелектуалізації середовища існування, автоматизованих систем управління із застосуванням штучного інтелекту. Вона спрямована на одухотворення світу, тобто зміну його засад на основі принципів гуманізму (збереження життя і розуму у Всесвіті), гармонізації співпраці людського та штучного інтелекту, антропо-інфо-техно-екосфери. Це означає, що цивілізація інтелектуального творення досягає такого рівня взаємодії з природою (наукового, художнього, технічного), коли людина розвиває саму себе, своє тіло, почуття, розум, свідомість і душу..., набуває універсальності, а природа – людяності, якщо, звичайно, ця взаємодія має розумний характер [6, с. 12]. Цивілізація інтелектуального творення спрямована на формування інтелектуальної особистості, де сама інтелектуальність розглядається як «головний ресурс і надія цивілізації на можливість подолання кризових станів сучасного розвитку (екологічного, антропологічного, цивілізаційного) та переходу до планетарно-космічної цивілізації антропогенного характеру» [24, с. 27], а прагнення до творення демонструє «творчий потенціал, спрямований на «одухотворення» світу, усунення його недосконалості, затвердження духу високої культури» [24, с. 30].

Висновки. I. Інформаційне суспільство – важливий крок до створення цивілізації майбутнього – цивілізації інтелектуального творення, яка дозволить здійснити перехід до цивілізації планетарно-космічного рівня, забезпечити збереження Розуму у Всесвіті,

що є найголовнішим завданням сучасності, але поширена думка стосовно того, що вона є найвищою точкою в еволюційному процесі, не дає змогу бачити реальні та необхідні перспективи розвитку.

2. Інтелектуальність, інтелектуалізація життя, створення інтелектуальної цивілізації – це умова подальшого руху в майбутнє. Головним шляхом інтелектуалізації є система сучасної освіти, яка повинна бути наповнена пошуком смислів, спрямованістю на відкриття, розвиток інтелекту та духовності у молоді. Важливим складником цього напрямку є процес гуманізації підготовки молодих вчених, які мають зберегти безкорисне прагнення до істини, сформувані власний інтелектуальний духовний образ.

REFERENCES

1. *Bell, D.* (1973). *The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting*. N.Y.: Basic Books, 507 p.
2. *Belyayeva, Ye. V.* (2018). *Tsifrovoye obshchestvo i vozmozhnosti yego eticheskogo regulirovaniya* [Digital society and the possibilities of its digital regulation]. *Vedomosti prikladnoy etiki*, 74–82 (in Russian).
3. *Brzezinski, Z.* (1971). *Between Two Ages. America's Role in the Technotronic Era*. New York, 335 p. URL: http://www.takeoverworld.info/Zbigniew_Brzezinski_Between_Two_Ages.pdf
4. *Buckland, M.* (2017). *Information in Society*. MIT Press, 232 p.
4. *Buckland, M.* (2017). *Information in Society*. MIT Press, 232 pp.
5. *Dol'skaya, O. A.* (2013). *Formirovaniye novogo diskursa tekhniki v usloviyakh perekhoda ot tekhnogennoy tsivilizatsii k antropogennoy* [Formation of a new discourse of technology in the context of the transition from technogenic to anthropogenic civilization]. *Versus*, 2, 18–23 (in Russian).
6. *Gapochenko, S. D., Mamaluy, A. A.* (2010). *Esteticheskiye osnovaniya sovremennoy nauchnoy kartiny mira* [Aesthetic foundations of the modern scientific picture of the world]. *Problemi ta perspektivi formuvannya natsional'noi gumanitarno-tekhnichnoi yeliti*. 2 (27), 9–16 (in Russian).
7. *Grinin, L.* (2007). *Periodization of History: A theoretic-mathematical analysis*. In: *History & Mathematics Archived 2012–02–06 at the Wayback Machine*. Moscow: KomKniga/URSS. P. 10–38. ISBN 978-5-484-01001-1.
8. *Hilbert, M.* (2015). *Digital Technology and Social Change* [Open Online Course at the University of California] freely available at: <https://canvas.instructure.com/courses/949415> Archived 2018–01–05 at the Wayback Machine.
9. *Homilko, O. Ye.* (2021). *Filosofiya yak propahanda u tsyfrovyykh vyklykakh mrakobissya*. [Philosophy as propaganda in the digital challenges of obscurantism]. *Filosofiya v suchasnomu sviti: materialy II Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoy konferentsiyi*, 19–20 lystopada 2021 r. / Red. kol. YA. V.Tararoyev, A.V. Kipens'ky, O. O. Dol's'ka [ta in.]. Kharkiv: Drukarnya Madryd, 2021, 5–8 (in Ukrainian).
10. *Kaku, M.* (2008). *Parallel'nyye miry: Ob ustroystve mirozdaniya, vysshikh izmereniyakh i budushchem Kosmosa*. [Parallel worlds: About the structure of the universe, higher dimensions and the future of the Cosmos]. per. s angl. Moskva: OOO Izdatel'stvo «Sofiya», 416 p. (in Russian).
11. *Karpenko, V. Ye.* (2017). *Chelovek i kul'tura v usloviyakh tekhnointellektualizatsii antroposfery: monografiya* [Man and culture in the conditions of techno-intellectualization of the anthroposphere: monograph]. Khar'kov: KHNU im. V. N. Karazina, 328 p. (in Russian).
12. *Karvalics, L. Z.* (2007). *Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression)*. Coursebook of Project NETIS – Leonardo da Vinci. European Commission. Budapest.
13. *Karvalics, L. Z.* (2010). *How to defend the original, multicriteria theories of Information Society? 3rd ICTs and Society Meeting; Paper Session – Theorizing the Internet; Paper 3.* (Publication in «tripleC–Cognition, Communication and Co-operation», vol. 8, № 2, / www.triple-c.at).
14. *Kastel's, M.* (2000). *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kul'tura*. [Information Age: Economy, Society and Culture]. *Perevod s angliyskogo pod nauch. red. O. I. Shkaratana*. M.: GU VSHE, 608 p. (in Russian).
15. *Kipens'ky, A. V.* (2010). *Vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy dlya pokrashchennya stanu tekhnichnoho zabezpechennya zakladiv okhorony zdorov'ya Ukrainy* [Using Information Technology to Improve the Technical Condition of Health Care Institutions]. *Materialy XVIII*

- Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Informatsiyi tekhnolohiyi: nauka, tekhnika, tekhnolohiya, osvita, zdorov'ya»*. Kharkiv: NTU «KHPI», CH. IV, 268 (in Ukrainian).
16. Kipensky, A. V., Korol, Ye. I., Kubysheva, N. I. (2010). Informatsiyi tekhnolohiyi u medytsyni, yak zasib stvorenniya novykh metodiv elektroterapiy [Information technology in media as a way to create new medical electrotherapy]. *Materialy XVIII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Informatsiyi tekhnolohiyi: nauka, tekhnika, tekhnolohiya, osvita, zdorov'ya»*. Kharkiv: NTU «KHPI», CH. IV, p. 269 (in Ukrainian).
 17. Machlup, Fritz. (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 416 p.
 18. Masuda, Y. (1981). *The Information Society as Post-Industrial Society*. Wash. URL: <http://books.google.ru/books?id=ynkmIxFlG3AC&printsec=frontcover&dq=Masuda,+Yoneji.+The+Information+Society:+as+Post-Industrial+Society>.
 19. McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy*. New York, 495 p.
 20. Mel'nik, V. I. (2004.). *Tsivilizovannost' kak kategoriya sotsial'noy filosofii*. [Civilization as a category of social philosophy]. avtoref. dis. ... d-ra filosof. nauk: 09.00.11 / Ur. gos. un-t im. A. M. Gor'kogo. Yekaterinburg, 42 p. (in Russian).
 21. Mettsinger, T. (2017). *Nauka o mozge i mif o svoem YA. Tonnel' ego* [The Science of the Brain and Your Ego]. Moskva: Izd-vo AST, 498 p. (in Russian).
 22. Mey, K. (2004.). *Informatsiyne suspil'stvo. Skeptichniy poglyad* [Information society: a skeptical view] / Kristofer Mey; [per. z angl. M. Voytsits'ka]. 220 p. URL: <https://b.eruditor.one/file/2989469/> (in Ukrainian).
 23. Mishchenko, V. I. (2018). *Aksiologicheskoye izmereniye deyatelnosti: sozidatel'nost' kak yavleniye miru dukhovnogo oblika lichnosti* [Axiological dimension of activity: creativity as a manifestation of the spiritual image of a person to the world]. *Vestnik Khar'kovskogo natsional'nogo universiteta im. V. N. Karazina. Seriya: Filosofiya. Filosofskiyepripetii*. Khar'kov, 59, 137–148 (in Russian).
 24. Mishchenko, V. I. (2022). *Intelektualnist osobistosti v umovakh transformatsii do planetarno-kosmichnoi tsivilizatsii* [Intellectuality of the personality in the conditions of transformation to the planetary-space civilization]. *Visnik Natsionalnogo tekhnichnogo universitetu «KHPI»*. Seriya: *Aktualni problemi rozviku ukrainskogo suspilstva: zb. nauk. pr.* / Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekh. in-t». Kharkiv: NTU «KHPI», 2, 26–33 (in Ukrainian).
 25. Mishchenko, V. I. (2020). *Intelektual'no-nravstvennaya dukhovnost' tekhnotronnogo obshchestva* [Intellectual and moral spirituality of the technotronic society]. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. BUDAPEST, VIII (37), I.: 223, Feb., 12–15 (in Russian).
 26. Mishchenko, V. I. (2020). *V yakomu sviti mi zhivemo, i shcho e tekhnotronne suspil'stvo u maybutn'omu lyudstva* [What kind of world do we live in and what is the technotronic society in the future of humanity]. *Zbirnik naukovikh prats' «Gileya»: nauk. visnik: zb. nauk. pr.*, 153 (2), 321–327 (in Russian).
 27. Moiseyev, N. N. (2001). *Universum. Informatsiya. Obshchestvo*. [Universe. Information. Society]. Moskva. *Ustoychivyy mir*, 200 s. (Biblioteka zhurnala «Ekologiya i zhizn'»). Seriya «Ustroystvo mira». (in Russian).
 28. Mossberger, Karen (2008). *Digital citizenship: the internet, society, and participation*. Caroline J. Tolbert, Ramona S. McNeal. Cambridge, Mass.: MIT Press. ISBN 978-0-262-28028-0. OCLC 181030871.
 29. Nekrasov, S. I., Makatov, Z. V. (2010). *Transformatsiya dukhovnosti v protsesse informatsionnogo razvitiya obshchestva* [Transformation of spirituality in the process of information development of society]. *Nauchnyye vedomosti. Seriya Filosofiya. Sotsiologiya. Pravo*, 2 (73), 11, 187–191 (in Russian).
 30. Porat, M. U. (1977). *The Information Economy: Definition and Measurement*. Washington, DC: United States Department of Commerce. OCLC 5184933. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED142205>.
 31. Roszak, T. (1986). *The cult of information: The folklore of computers a. the true art of thinking* / Theodore Roszak. New York: Pantheon books, Cop. – XII, 238 c.; URL: https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.37062706-63ad1a84-a104ff3e-74722d776562/https/archive.org/details/cultofinformatio00rosz
 32. Sevbo-Beletskaya, I. P. (2008). *U poroga inogo bytiya* [At the threshold of a beating]. Kyjiv: «Prolog», 488 s. (in Ukrainian).

33. *Shtan'ko, V. I.* (2011). Antropologicheskiye vyzovy informatsionnoy tsivilizatsii. [Anthropological challenges of information civilization]. *Visnik Kharkivs'kogo nats. un-tu im. V. N. Karazina*. Kharkiv, № 980, pp. 6–15 (in Russian).
34. *Shapoval, V. N.* (2019). Chelovek v sovremennom mire: samorazvitiye ili samorazrusheniye? [Man in the modern world: self-development or self-destruction?]. *Materiali Mizhnarodnoi nauково-praktichnoi konferentsii «Problemi samorozvitku osobistosti v suchasnomu suspil'stvi»*, 15 listopada 2019 roku, NYUU im. Yaroslava Mudrogo, Kharkiv, Pravo, 103–107 (in Russian).
35. *Soll, J.* (2009). The information master: Jean-Baptiste Colbert's secret state intelligence system. University of Michigan Press. ISBN 978-0-472-02526-8. OCLC 643805520.
36. *Subetto, A. I.* (2012). Nachala teorii sotsial'nogo menedzhmenta kachestva [The beginnings of the theory of social quality management] / pod nauch. red. V. N. Bobkova. Sankt-Peterburg: «Asterion», 284 p. (in Russian).
37. *Tapskott D.* (1999). Yelektronno-tsifrove suspil'stvo: Plyusi i minusi yepokhi setevogo intellekta [Electronic-digital society: Pros and cons of network intelligence]. M.: Relf-buk, 403 p.; ISBN 5-87983-080-2 (Refl-buk). URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01000615354> (in Ukrainian).
38. *Toffler, E.* (2004). Tret'ya volna [Third wave]. Moskva: OOO «Firma «Izd-vo ACT»», 6–261 (in Russian).
39. *Webster, F.* (1995). Theories of the Information Society First. Oxford. URL: <https://archive.org/details/theoriesofinform0000webs>.
40. *Webster, F.* (2006). Chapter 2: What is an information society? In *Theories of the Information Society*, 3rd ed. (pp. 15–31). New York: Routledge.
41. *Zelichenko, A. I.* (1996.). Psikhologiya dukhovnosti [Psychology of Spirituality]. Moskva. Izd-vo transsentsental'nogo in-ta, 400 p. (in Russian).

Received 12.02.2023

Received in revised form 15.04.2023

Accepted 21.04.2023

DOI: 10.15421/272306

UDC 130.2: 355.1

В. І. Міщенко

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
Харків, Україна*

ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ДУХОВНОСТІ

E-mail: Viktorim2017@gmail.com

ORCID: 0000 0002 8815 9272

Аноація. У статті розглядається проблема визначення загальноісторичного рівня розвитку духовності з метою осягнення її універсального філософського смислу, ролі в долі цивілізації. Автор виділяє психологічний, психолого-педагогічний, психолого-соціальний, соціально-психологічний та аксіологічний рівень аналізу, які застосовуються сучасними дослідниками. З метою виявлення найзагальнішого рівня аналізу – соціального автор застосовує діалектичний підхід, розглядає духовність в історичному русі, тобто як історичне поняття. У пошуках методології наукового дослідження автором виявлені певні недоліки загальноприйнятих світоглядних підходів: матеріалізму, суб'єктивного та об'єктивного ідеалізму. Визначається, що певну роль інтегративного підходу може здійснити звернення до категорії «цивілізація», яка поєднує матеріальні та духовно-культурні складники, є підґрунтям виявлення екоантропологічного підходу. Застосування екоантропологічного підходу дає можливість виділити основні історичні типи цивілізаційної діяльності людства – освоєння, підкорення й одухотворення природи, та відповідні їм історичні типи цивілізації: космогенну, техногенну та антропогенну. Автор робить висновок про те, що